

A protestáns zsinattartás szabadsága Magyarországon.

— Jogtörténelmi tanulmány. —

A recatolisatio befejeztével és II. József uralkodása után (Magyarországon a protestánsok jogi helyzetét II. Lipót decretumának 26. cikkelye szabályozta). Idézés: 1790/91 évi végzemény XXVI. t.=c.¹ E törvénycikkre e helyen nyomatékosan utalok, mert Ardealban — a vallásszabadság classicus földjén — a történelmi protestáns egyházak helyzete kedvezőbb volt.

Az 1790. évi XII. 12. napjára összehívott ardeali országgyűlés által alkotott törvények (Articuli Novellares 1790: 4. III. cikk) a magyarországi részletes törvénnyel szemben egyszerüen csak annak a kijelentésére szorítottak, hogy:

„A négy bevett vallás a kegyelmes Lipót-féle hitlevélben megörögzített hazai törvények erejénél fogva (miután azokat a cikkelyeket, amelyek a római katolikus vallás sérelmére voltak, az 1744. évi újabb törvények 6. és 7. cikkelyei már eltörölték) jogaik és szabadságaik, valamint szabad gyakorlásuk egyenlőségében továbbra is meg fognak maradni, az ezzel ellenkezőleg kiadott rendeletek ellent nem állván.“

Ez országos törvénnyel fogva az ardeali protestáns egyházak az Approbata Constitutio és Compillata Constitutio által biztosított autonómiajokat visszanyervén, kifejlődött egyházi szervezetökben, az országos törvények keretében szabadon tevékenykedtek.

¹ A XVIII. század második felének szabadabb szelleme a francia enciclopédisták korszakalkotó fellépésével indul meg és már Mária Terézia uralkodásának második felében nálunk is érezteti hatását. A felvilágosodott absolutizmus kezdett a saját érdekéből a nagy tömegek sorsával törődni s ez vallási tekintetben a protestánsokkal szemben az enyhébb elbánásban jelentkezett. A „kalapos király“ türelmi rendeletei már a vallási egyjogu elbánás hajnalhasadását jelentették. Ez előzményekre, a kapcsolat szempontjából utaltam, amelyek a protestáns egyházak történelmében, jól ismertem fordulópontot jelentettek.

Ehhez képest helytálló Kolozsváry Sándor világos tanítása :¹

„A törvényes viszonyt tekintve, hazánkban az állammal szemben az egyháznak alárendeltségi viszonya eleitől fogva a dolog természetéből folyó elvnek tekintetett.“

De a protestáns egyházak autonómiája szempontjából tanítja azt is, hogy :

„... az államhatalomnak fensősége Erdélyben törvényszerűleg ki se terjedt s ki se terjedhet az egyházak önállóságára s meg nem szoríthatja azoknak ama *hatalom-körét*, melynél fogva... az egyház-tagoknak saját egyházukhoz való viszonyait kijelölhessék...“

λ Az egyházi törvények fejedelmi megerősítésének szükségfeletti-sége tekintetében utal: az App. Const. T. R. 1. c. 3. cikkére, amely az egyházi törvények érvényességének és végrehajtásának feltételül kizárólag csak azt tüzi ki, hogy azok az *egyházi és világi* rendek generális gyűlésein keletkezzenek és a nevezett rendek megegyezésén alapuljanak, kimondván azt is, hogy valamely törvény: „ha mind hasznosnak, mind szükségesnek ítéltetik, közönséges megegyezett végzésből vétessék *ususba* is.“

Utal arra, hogy a református egyház törvényei fejedelmi megerősítés, vagy szentesítés nélkül jutottak érvényre.

Végül bizonyítékul rámutat arra a tényre, hogy: Erdélynek a Habsburg-ház uralma alá jutása óta (Ápafi halála 1690) keletkezett egyházi törvények közül egy se terjesztetett föl fejedelmi megerősítés alá, de azért ezeknek a törvényeknek az érvényességét senki nem tagadhatta s meg se tagadta.²

Az 1848 és 1868. évi történelmi átalakulás után az Unio következtében a református egyház egységes törvényhozásra törekedett.

¹ Az Erdélyi Ref. Egyház Joga c. munkájában 53—72 §-okban.

² Az 1849. évi események után lejátszódott absolutisticus törekvések a történelmi fejlődés menetét megzavarták ugyan, de egyenes vonalából ki nem zökkenetették. Magyarországon is az ev. luth. püspököket a bécsi kormány letette volt s adminisztrátorokat nevezett ki helyettök. Az 1855. évben kidolgozott „Törvényterv“-et küldötték le Bécsből, hogy az 1791. évi t.-c. értelmében a kerületek nézeteket nyilvánítsák, de egyhangulag odanyilatkoztak, hogy az egyház ügyeit törvényesen csakis a zsinat rendezheti.

Az 1859. IX. 1-én kiadott Patenssel szemben is a többség a zsinattartás mellett nyilatkozott.

Az 1860. évben a bécsi kormány a patenst hatályon kívül helyezte és a püspöki székek újból betöltettek.

A részletek ismertetését mellőzve, kiemelendőnek tartom, hogy az 1891 és 1904-ben megnyitott budapesti zsinat fővényeiivel szemben: az ardeali egyházkerület fenntartással élt: „régii joga s különösen alkotmányának *sarkalatos* pontjai“ tekintetében.

Az I–IX. pontban foglalt fenntartások az „Egyházi Törvények“ hivatalos kiadásához függelékül csatoltattak.¹

E jogtörténeti előzmények szerint az ardeali egyházi fővények Ardeal országos fővényei ellenkezésbe nem juthattak s éppen azért az ardeali magyar egyházak fővényei *elvi alapon* megerősítés céljából az államkormányhoz fölterjesztve nem voltak.

Idevonatkozólag Mikó Lőrinc: Egyházigazgatási Rendszerében (14. §.) az ardeali vallásfelekezetek *önkormányzati* joga és az országos főhatalom közötti viszonyt e hármias pontban foglalta össze:

1. Az egyháziak az uralkodó iránt hűséggel viseltetni kötelesek, azért az egyházi személyek is tartoznak letenni a hűségesküket (homagiale juramentum.) Lásd Decr. Tripartitum I. R. 12. Tit. Az Approbata Const. 2. R. 2. titulusát és az 1791-iki Nov. Art. 4. III. cikkét.

2. Az egyházak tartoznak elismerni az uralkodó legfőbb felügyeleti jogát. 1791: 4. IV. articulus.

3. Az egyházak az országos fővényekkel ellenkező egyházi fővényeket nem alkothatnak, mert az országos fővények az egyházakat is kötelezik.²

¹ Idevonatkozólag igen jellegzetes és a történelmi hagyományok megőrzésének remek fővényszerkesztési formája ez a szövegezés:

„Fenntartatik Ó Felségének az erdélyi fejedelmektől öröklött az a joga, hogy az erdélyi egyházkerület püspöke, a megválasztás után — Ó Felsége által erősítettik meg és a hűségesküket letenni tartozik. (1838).“

² A jogtörténeti szemlélet előtt nyilvánvaló, hogy a homagiale juramentum a püspökválasztás szabadságának korlátja, de a múltban — és a jelenben is — egyben erkölcsi biztosítékot nyújtott, hogy a hűségesküket letett püspök egyházát a fejedelem a fővényellenesekkel szemben védelemben is fogja részesíteni.

A magyar protestáns egyházak püspökei ily hűségesküket nem tesznek, hanem a megválasztó egyházkerületi közgyűlésben teszik le a hivatalukkal járó esküt.

Az unitárius egyházalkotmány fenntartása esetén az a jelenség mutatkoznék, hogy amíg a múltban a református egyház keretében az ardeali egyházkerület volt az „indiai fehér elefánt“, addig most Magyarországon az unitárius egyház venné át ezt a jellegzetes, de egyben azonos maradna — az egyház alkotmányában fennálló rendszerrrel — formailag. A lényeg az volna, hogy a fennálló rendszert milyen tartalommal tölti meg az államhatalom. De nem csak az államhatalom, hanem az egyházi hatalom is: Én a szervezet helyes működtetésére: a lelkek adminisztrálására feltettem

E jogtörténeti előzmények szemléletén kívül reá kívánok utalni a protestáns egyházszervezetek ama széttagoltságára, amely a trianoni nemzetközi szerződések folytán Középeurópában előállott. E széttagoltság súlyos következményei az összes protestáns egyházak meggyengülésében szemlélhetők, mert a nemzeti államok protestáns egyházai alkalmas időben nem alkották meg azt az európai felsőbb központi szervezetet, amely a nemzetállamok határaitra való tekintet nélkül — legalább az azonos alkotmányu protestáns egyházakra irányító lehetett volna és irányító lehetne.¹

A trianon utáni államalakulatok nemzeti államjellege a multtal szemben hangsúlyozottabb lévén, a történelmi fejlődés iránya azoknak az egyházaknak kedvezett, amelyek a nemzetállam ethnicumával szorosabb kapcsolatban állottak.²

Egyházunk helyzetét ebből a nézőpontból tisztábban láthatjuk Ardealban is és Magyarországon is. A főbbi protestáns egyházak Jugoszláviában és Csehszlovákiában hasonló széteséssel állanak szemben. A helyzetkép — a lényegen keveset változtat, mert a nemzetközi helyzet nem elég nyugodt ahhoz, hogy a szellemi élet hatékonytá tehető volna akár centripetalis, akár centrifugális irányban. Az idő érlelő erejének hatását lelki nyugalommal kell megvárnunk.

A magyarországi unitáriusok azonban radikális szervezkedési mozgalmat indítottak be.

A vitatható kérdés ma az, hogy: a magyarországi hívek az ősi

mindig a hangsúlyt, Az egyházban a lelki élet gondozásán van a hangsúly és nem a szervezet állandó felizgatásán.

¹ Nem tévesztendő szem elől, hogy a diadalmos recatholisatio után az államok mindinkább a nemzetállam kialakulási formája felé fejlődtek s ez szükségszerűleg magával hozta a protestáns egyházaknak nemzetállam keretében való alkotmányos szervezkedését. Ardeal és Magyarország közjogi viszonya és helyzete is élenken érezteti a magyar protestáns egyházak alkotmányára gyakorolt hatását.

A német protestáns egyházak egyesítésének kísérletei is sikertelenek maradtak. Jellemző, hogy a világcongressusok az egyházak koncentrációját teszik tárgyalásuk anyagává s ezzel szemben gyakorlatilag ugyanaz a hiffelekezet is a saját alkotmányát széttagolja, porlasztja. Róma példája 400 év után se hat. Az egyéniséget nevelő protestáns egyházak hívei — úgy tetszik — a szervezeti uniformizálást is nyugodtnak tartják. Pedig a szervezet kérdése — más, mint a hit, bár kölesönhatásuak.

² Ezen a ponton Dr. Mikó Lőrinc a nemzeti kisebbségek kérdésével kapcsolatban tanulmányai körében sulyt kellene, hogy helyezzen a kisebbségi egyházak sajátos alakulataira is. A két kérdés egymásba fut és azok egymásba kapcsolódnak. Nagyon eszméltető eredményeket lehetne kimutatni e gondolatkörben.

egyházi alkotmány recipiálása után fejlesszék tovább az általuk szükségesnek vélt egyházi szervezetet, vagy teljesen önálló törvényhozási cselekvéssel alakítsák-e ki a magyarországi egyházalkotmányt?

Én kezdettől fogva annak a jogtörténeti szemléletnek voltam a szószólója, hogy amiként az első megindulás simán megtörténhetett az ősi alkotmány megfelelő recipiálása után, úgy a továbbfejlesztés is megnyugvástkeltőbb volna az ősi alkotmány receptioja után — természetesen megfelelő módosításokkal.

Szemléltető példa erre az ardeali református egyház alkotmánya Trianon előtt, amidőn a saját különleges joga alapján *fenntartásokkal* élt a magyarországi zsinat egységes törvényeivel szemben.¹

Ennek az ellenképe volna az, ha ma a magyarországi unitárius egyház az ősi ardeali egyház törvényhozását tartaná irányadónak — a magyarországi viszonyok által követelt *módosításokkal*.

A fenntartás — a múlt jogát, a *módosítás* a ma követelt eltérést érvényesíti. Én mindig úgy néztem, hogy az oly sokat hangoztatott lelki egység gondolatát az ősi egyház alkotmányának, recipiálása jobban demonstrálná, mint az önállóan kialakított alkotmányszervezet, amely akarva, nem akarva — mégis olyan elvi eltérésekre vezethet, amelyek a lelki egységet is megbonthatják. Az egyházak conservatív intézmények, mert a nagy tömegek lelki élete általában conservatív jellegű és csak kivételes körülmények között radikális, vagy forradalmi.

Nekünk — az én szemléletem szerint — a mai viszonyok között nincs szükségünk radikális alkotmányosdít játszásra. Én az ősi alkotmányt az évszázadok lelki malterjával erősebb sziklavárnak tartom, mint a gigantikus alkotásokra alkalmazott, gyors eredményeket felmutató vasbeton szerkezeteket. A mi egyházunknak egy kis sziklavárban jobban kell éreznie magát, mint a tartalmilag ki se tölthető vasbeton — felhőkarcolót utánzó egyházalkotmányban.

Az egészen subjectív szemléleten túl — tárgyi nehézségekkel is találkozunk. A reformatio korában az alföldi unitáriusság nem tudott az eszmét a megújhodásig tápláló gyökérzetű fává terebélyesedni. El-asszott, mint a főzrsről levágott virágzó orgona-ág. És csak az 1848-as

¹ Sőt a romániai református egyház alkotmánya a két ref. egyházkerületre nézve az eltéréseket gondosan fenntartotta s ezáltal a történelmi fejlődésben rejlő erőt conservalta.

A magyarországi unitáriusok is erkölcsileg kötelezve vannak az autonomicus jogok konserválására.

események szabad szelleme tette lehetővé, hogy a magyarországi 1848:XX. t.c. az unitárius vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította (1. §).

A 2. §. szerint: e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre különbség nélkül fokéletes egyenlőség és viszonyosság alapított meg!

Az a magas eszmény — a szabadszellemű ország kormányzásában valóra is vált.

A gyakorlati megvalósítás azonban a magyarságot megsemmisíteni akaró osztrák abszolutizmus után — csak a teljes alkotmányosság helyreállításával következhetett el.

Az Unio részletes szabályozásáról szóló 1868:LXIII. t.c. 14. §-a ekként rendelkezik:

„Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban ugynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és *egyházi hatóságok* vallásgyakorlati s *önkormányzati szabadságát*, jogegyenlőségét, egymásközölni viszonyait s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak *fenntartatnak*, hanem egyszersmind a görög- és örmény-katholikus és a keleti görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.“¹

E törvény értelmében az unitárius egyházat Magyarországon is *fenntartott egyházalkotmánya* alapján megilleti:

a) a törvényhozó testületek: Zsinat és Egyházi Főtanács kormányhatósági és fejedelmi engedély nélkül való összeülése, vagyis a szabad zsinattartás joga,

b) autonómiájához tartozó alapelveként továbbra is érvényben álló joga, hogy a meghozott egyházi törvények fejedelmi jóváhagyás nélkül is közérvényű jogot alkotnak.

Ez az ardeali unitárius egyház alkotmányának megtörhetetlen alaptétele.²

E tételek helytállóságáért az osztrák kormánnyal is szembeszállt, mert a jelzett munkában felsorakoztatott zsinati törvényekben sehol se

¹ Az elvi egyenjogúság nem zárta ki, hogy bizonyos közjogi helyzetek és előnyök továbbra is fenn ne maradjanak.

² Idevonatkozólag lásd: Dr. Tóth György: „Az Unitárius Egyház Rendszabályai“ c. munkáját. A részletek eléggé összefüggően vannak feldolgozva,

találunk utalást arra, hogy a zsinat megtartását az államkormánynak *akár előzetesen, akár utólagosan bejelenteni kellett volna.*¹

Ez a jogi álláspont az unitárius egyház fenntartott alkotmányából foly Magyarországon is.

De ezzel szemben — a fölhívott törvényben hangsúlyozott *egyen-joguságból* más következtetésekre is lehet jutni.

Elöl fölhívom a magyarországi 1790/91-ik évi XXVI. t.-cikket, amely a protestáns egyházak szabadságát szabályozza.

Az 1608. évi bécsi és az 1647. évi linci békére való utalás után a 4. §-ban ekként rendelkezik:

„Mind a két vallásu evangélikusok azonban, melyek a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függenek; hogy pedig ez a *fokozatos felelősség* a vallás dolgában a maga bizonyos rendjén álljon fenn: Őszentfelsége fenntartja magának úgy a nevezett *felsőség rendezésére*, mint a többi fegyelmi részekre nézve is, egyébként a vallás szabadságának érintése nélkül, oly rendet állapítani meg, mely azon vallás ugy világi tagjainak, mint egyházi szolgálóinak közös helyeslésével legcélszerűbbnek fog tartatni.²

Ennélfogva Ő császári királyi felsége, az őt megillető legfőbb felügyeleti hatalomnál fogva, mind a két hitvallásu evangélikusokat meg fogja ezután hallgatni s egyuttal gondoskodni fog, hogy ezen dolgokban bizonyos és az ő *vallásuk* elveihez alkalmazott rend állapítassék meg. *Addig pedig rendeltetik*, hogy a vallás ügyében saját hitvallásaik *zsinatai* által a maga módja szerint alkotott kánonok, amelyek ugyanis jelenleg használatban vannak és *az ezentul e törvény által meghatározott módon alkotandók*, sem kormányzéki parancsok, sem királyi határozatok által megváltoztathatók ne legyenek; szabadságukban álland tehát nekik nemcsak mindenféle gyűléseket tartaniok, hanem zsinatokat is, előre meghatározatván azonban, Ő apostoli királyi felsége által esetről esetre mind az azokban *résztevéő személyek száma*, mind az ott tárgyalandó *ügyek*, arra a helyre, melyet ők maguk fönt nevezett Őfelségének *előleges* beleegyezésével választandanak, összehívniok, úgy azonban, hogy az egyik vagy másik

¹ Az egyházaknak ezt a jogát semmiféle rendészeti intézkedéssel korlátozni nem lehet és alkotmányos államban nem is szabad. Csak a törvény útján lehet az autonomia keretének áthágását megtorolni.

² Ennek a bécsi gondolatnak volt a folyománya a protestánsok részére 1856-ban Bécsből kiadott; Törvényterv.

hitvallású evangélikus egyházkerületek ezen, mint mondva volt, *Ófelségének* előre bejelentendő zsinataikra, ha föntnevezett *Ófelségének* úgy fog tetszeni, királyi embert is valláskülönbség nélkül, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelet végett oda bocsátani tartozzanak és az így alkotott kánonok és szabályok csak miután a királyi felügyeleten átmentek és *helybenhagyást nyertek, birjanak érvényesség erejével*,¹ egyébiránt mindenekben érintetlenül hagyatván, a király legfőbb felügyeletének az ország törvényes kormánysszékei útján gyakorlandó hatalma, épségben maradván föntnevezett *Ófelségének* a mindkét hitvallású evangélikus egyház lelki ügyei körül megillető többi királyi jogai is, melyeknek csorbitását *Ófelsége* sohasem engedendi meg.“

A magyarországi protestáns egyházak zsinattartási jogával szemben áll az ardeali protestáns egyházak *szabad* zsinattartási joga — amint ezt fennebb kiemeltem.

A magyarországi unitárius egyházakra nézve most az a történelmi jelentőségű kérdés, hogy :

a) az 1868: LXIII. t.-c. által fenntartott ardeali egyházalkotmány értelmében előzetes fejedelmi (kormányzói) engedély nélkül tartson-e alkotmányozó zsinatot, vagy Főtanácsot, avagy

b) az ardeali törvényekkel szemben a magyarországi 1790/91: XXVI. t.-c. 4. §-ban előirt előzetes fejedelmi engedély kikérésével — úgy, amint ezt a lutheránus és református egyházak teszik — tartsa-e meg törvényhozó zsinatát? ²

Ez egyházalkotmányba vágó elvi kérdés már magában alkalmas lehet arra, hogy az unitárius lelki egységet megbontsa, ha nem a napi kérdések elintézésének szintjéről nézzék, hanem az egyházak *szabadsága* és *autonómiaja* szempontjából mérlegeljük a helyzetet és következményeket.

Én nem kívánok ebben a kérdésben ez alkalommal mereven állást foglalni, hanem megelégszem ezúttal ezt a kérdést az intelligens észtörténelmi perspektívában iskolázott unitárius közönség elé tárni. A

¹ Romániának, a kultuszok általános szabályozására vonatkozó 1928. IV. 22-iki törvényében is cz a gondolat jutott kifejezésre.

² Ugy nézem, hogy a törvényhozás szigoruan a zsinatra van korlátozva és a fejedelmi engedély nélkül tartható gyűléseken törvény nem alkotható. Ez a nagy elvi eltérés és Zsinat és Főtanács hatáskörére nézve.

közvélemény kialakulása nélkül kockázatos volna ezt a kérdést hivatalos formák között eldönteni.¹

A protestáns egyházak alkotmányszabadsága az ardeali régi törvények szerint kétségtelenül tágabbkörű.² A zsinattartás szabadsága Ardealban a protestáns egyházaknak oly évszázados joga, amely Ardealt a hitszabadság mellett az egyházak *alkotmányos szabadsága* tekintetében is a világ összes kulturnemzetei között a vallásszabadság klasszikus földjévé méltán avatja.

A magyar protestáns egyházak — az elől kiemelt ethnicum folytán — az állameszmével soha összeütközésbe nem juthattak s így érthető, hogy a fejedelmi Ardeal a jog csorbitására soha se törekedett, sőt Auszria az 1790-es évek mozgalmi között se gondolt Ardealra nézve a régi törvények korlátozására, amint ezt fentebb ki is emeltem.

Az Ardeali területen a protestáns egyházak alkotmányos szabadságukat történelmi alapon önfeláldozóan védelmezhetik, mert az a nemzetközi jog védelme alatt áll évszázadok óta (bécsi béke, linci béke).³

A protestáns egyházak alkotmányos szabadságukat ma fokozott mértékben kell, hogy óvják, mert a világ szabadszelleme közvéleménye egyetemes és humanitárius szempontból ezt követeli.

A Magyarországon 1848-ban bevettnek nyilvánított unitárius egyház — Magyarország területére ardeali ősi egyházalkotmányát terjesztette ki, tehát a trianoni békeszerződésig ez az alkotmány volt érvényben. A trianoni békeszerződés után is ez az egyházalkotmány marad érvényben, ami a szabadszelleme állameszmével ellenkezésbe nem juttatott.

Ugy nézem, hogy amiként az államkormány az 1904. évi refor-

¹ Az elvi kérdés az, hogy :

az 1848 : XX. t. c. által Magyarországon is bevettnek nyilvánított Unitárius Egyház az ardeali területen kialakított történelmi alkotmányt sértetlenül és csorbitatlanul gyakorolhatja-e Magyarországon, avagy

az ardeali szabadabb szelleme törvényekkel szemben az előzőleg kizárólag az ev. lutheránus és református egyházakra érvényes 1790/1 évi XXVI. t. c. 4. §-a az unitárius Egyházra is az 1848 : XX. t. c. 2. §-a alapján kiterjesztendőleg értelmezhető-e ?

² Természetesen a törvényhozó szervek működésére és nem a püspök beiktatására is értik,

³ A nyugateurópai nyugtalan viszonyok között a törvényre való hivatkozás hatékonyságával tisztában kell lennünk, anélkül, hogy a jogeszmébe vetett hitünk gyöngülne, vagy meginogna.

mátus egyházi törvényben a fejedelmi Ardeal örökségeként a püspökmegerősítést fenntartotta, úgy az Unitárius Egyház ardeali történelmi alkotmányának, sértetlen fenntartásával is régi történelmi jogot konzerválna.

A jogtörténeti nézőpontok egészen nyilvánvalóvá teszik, hogy az ethnicum egysége a nemzetállam eszméjét erősíti, tehát nem lehet *raison* oly évszázados jogok korlátozása, amelyek a múltban erőt jelenttek és erőt fognak jelenteni a jövőben is.

Az előrebocsátott elviekérdés eldöntésénél egyfelől leegyszerűsített gyakorlati kérdéssel állunk szemben, másfelől meggondolást igénylő elvi kérdéssel.

Külön tanulmányozás és megtanácskozás tárgyává teendő, hogy a most érintett elviekérdés figyelmen kívül hagyása történelmi perspektívában nem rejte jogfeladást — amire Deák Ferenc szállóigévé vált tétele vonatkozik, vagy nem jelent-e állami és egyházi szempontból oly érték-devalválódást, amely a kultur-államok szabadságeszméje tekintetében helyre nem hozható veszteséget jelentene.

Mindezek bővebb kifejtést igénylő gondolat-szilánkok, de ezuttal azokra nem terjeszkedhetem ki, mert demonstratív szempontból a protestáns egyházak 1790. év utáni zsinattartását kell röviden vázolnom.¹

Az 1790/1 XXVI. t.c. alapján az ev. lutheránusok Pesten és a reformátusok Budán 1791-ben egyazon időben tartották meg szervezkedő zsinatjukat.

a) Az ág. evangélikusok zsinata 1791. évi szeptember 14-től október 14-ig ülésezett.

A királyi engedély kizárta volt a dogmák feletti vitát, azonban az egyháziak és világiak között a hierarchia és kúriarchia kérdése nagy hullámokat vert fel s ezért e zsinat végzései nem is nyerték el a királyi szentesítést.

Az 1804-ben megtartott egyetemes gyűlés is megpróbálta a szentesítés kieszközölését, de ekkor se sikerült.

Az ág. ev. Egyház ennek tolytán kénytelen volt egyházkerületenként szervezeti szabályok által pótolni az egységes egyházszervezet hiányát.²

¹ Az 1790. év előtti zsinatokra nem térek ki, mert ezuttal az 1790/1 évi XXVI. t.c.-ben szabályozott jogok alkalmazásának elvi kérdéséről van szó.

² A bányakerület Hamaljár-nak 1803-ban kidolgozott „Útatisások-ját fogadta el. A dunántuli kerület 1875-ben, a dunáninni kerület 1879-ben és a tiszai 1885-ben létesítettek szervezeti szabályokat.

Az osztrák uralom után az 1860-ban tartott egyetemes gyűlésen kerül szóba újból a zsinat ügye és 1868. évben készült el a zsinati szervezet.

Ettől kezdve különböző megmozdulások után végre 1891. IV. 12-én a református és ágostai zsinati bizottság *együttes ülést tartott*, amely a zsinat kezdő idejét 1891. évi december 5-ben állapította meg Budapest székhellyel.¹

E zsinat az 1790/91-iki XXVI. t.c. 100-ik évfordulóját ünnepelte és még csak ekkor készült az egységes alkotmány-szervezeti törvény meghozatalára.

A zsinati bizottság körlevele szerint: az egyetemes gyűlésnek 1868-ban s újabban 1886 óta a zsinat tartására, *szerkezetére, idejére, helyére és tárgyaira* nézve hozott határozataihoz hozzájárult ekkép ama legmagasabb akaratnyilvánítás is, amely azoknak minden irányban való teljes hatályukhoz az 1791: XXVI. t.c. 4. pontja értelmében még szükséges volt.²

b) A reformátusok egyházalkotmánya Ardealban külön alakult ki a fejedelemség idejében és e különállását az 1880. évi debreceni zsinatig meg is tartotta.

Az egységes alkotmánytörvény a Budapesten 1891. XII. 5-től 1893. XI. 14-ig folytalólagosan tartott zsinaton jött létre.

E zsinati törvényeket Őfelsége 1893. XII. 29-én hagyta jóvá.

Az 1881. és 1891 évi zsinatok után a reformátusok 1904.

¹ Az ág. evangélikusok az egyházi alkotmány és egyházi törvénykezés törvényi szabályozására kérték az előzetes engedélyt — az 1791: XXVI. t.c. 4. §-a értelmében — jobbágyi hódoló tisztelettel.

² E zsinathoz az osztrák legfőbb egyházi tanács üdvözlő iratot intézett, míg „az ardeali száz atyafiak tudomást sem vettek a zsinatról.“ Jellemző adat.

Az a zsinat 6 ülészakban 1894. XI. 7-én ért véget. (I: XII. 4—5; II. 1891: V. 3.—VI. 29; III. 1893: II. 8—11; IV: 1893. V. 3—6; V: 1894: VI. 7—10; Utolsó: 1894: XII. 6—7.) Az utolsó ülészak tárgyai az 1894. X. 10-én Gödöllőn ő felsége által jóváhagyott és megerősített egyházi törvényekkel kapcsolatos intézkedések voltak.

A zsinat ideje alatt játszódtott le, hogy a Dunán=innen egyházkerületben a tótok Turócszentmártonban külön actiót indítottak. Ez is a későbbi eseményeknek előszele volt. Az egész kérdést Thébun János zsinati története (Bp. 1895) ismerteti.

A magyarországi protestáns egyházak zsinattartásával azért foglalkoztam ily szemléltető módon, hogy reámutassak arra a nagy munkára és hosszú időre, amelyek egy zsinat lebonyolításához szükségesek.

II. 9-én kértek újabb zsinattartási engedélyt, amely 1904. XI. 10-én nyílt meg és folytatólagosan 1906 évig tartott.

A meghozott egyházi törvényeket (I—IX) Ófelsége 1907. évi február hó 14-én hagyta jóvá.¹

A református zsinat ezzel szemben óvást emelt.

Az 1904. évi törvény értelmében a zsinat 10 évenként tartandó (98 §.), azonban a közbejött események folytán a kormányzó előzetes engedélyével tartott zsinat 1928. V. 8-án nyílt meg és a meghozott törvényeket a kormányzó 1933. évi október hó 31. napján hagyta jóvá. Eszerint a zsinat 12 évenként tartatik (173. §.).²

E két protestáns egyház zsinattartási joga Magyarországon ma is az 1791. XXVI. t.c. 4. §-ban szabályozott keretben érvényesülhet, amivel szemben Ardealban a protestáns egyházak zsinattartása kizárólag az egyházak autonom joga volt és maradt.

Az 1848. év utáni társadalmi és politikai átalakulás bár az egyházakra nézve is a szabadabb szellemet hozta magával, azonban a protestáns egyházak zsinattartását még mindig az 1791. évi korszakban tartja lenyűgözve.

Nem ismerem a belső mozgalmak lehetőségeit és eredményeit, azonban irodalmilag Kovács Ferenc debreceni jogtanár egyházjogában, a zsinatról szóló szabályokat rendszerezve (1877 évi II. kiadás, 153. oldal), ezt mondja:

„Nem válhatunk meg e tárgytól, hogy legalább *ujjal* ne mutassunk az 1791:XXVI. t.c. 4. pontjának nem jogos, nem igazságos s egyáltalában evangeliumellenes ama rendelkezésére, miszerint kimondatik: „szabadságukban álland tehát nekik nemcsak mindenféle gyűléseket tartaniok, hanem zsinatokat is összehívniok“ — és mégis az határoztatik, hogy: „előre meghatároztatván azonban ő apostoli királyi felsége által esetről-esetre mind az azokban résztvevő személyek száma, mind az ott tárgyalandó ügyek, — arra a helyre, amelyet ők

¹ E jóváhagyási záradéknak igen jellegzetes része volt ez: e jóváhagyásunk által az állam nem vállal a felekezettel és a felekezet intézményeivel szemben továbbmenő anyagi kötelezettséget, mint aminőket az 1893:XXVI. és az 1898;XIV. t.c. cikkek megállapítanak és illctve az 1848:XX. t.c. végrehajtása érdekében vallás- és közoktatási minisztérium által a két protestáns egyház közös bizottságához intézett 48,848—1906 sz. leirat megállapít, illetőleg az ez utóbbinak értelmében megalkotandó törvény, valamint általában a jövőben megalkotandó törvények megállapítani fognak.

² Nincs sem jogi, sem gyakorlati értéke az efféle szabálynak.

maguk föntnevezett ő felségének beleegyezésével választandanak.“ (Corpus Juris fordítása.)

Valóban lehetetlen, hogy a mai fogalmakkal és az egyház s állam közti viszony kifejelett elveivel szemben jelenleg helyeseltethetnék eme rendelkezés, kivált oly nemzet képviselőháza által, hol a fejedelem és a protestáns hitfelekezetek között valláskülömbőség létezik.¹ Tiszteletben kell tartanunk a fentebb érintett szabályzatot, mert ez mindeztideig törvény erejével bír, de hisszük, hogy a magyar törvényhozás legközelebb változtatást fog tenni azon s a protestáns egyházat e tekintetben is természetes jogaiba fogja visszahelyezni. Mert valamint a zsinatokoni határozatok hozatala, úgy a zsinattartáshoz megkívántató előleges intézkedések megtétele is, egyedül magát az egyházat illeti, mely egyetemes értekezletei s ennek értelmében az egyházkerületek által fog e kérdések felett is dönteni.²

Ez a gondolatmenet a vallásfelekezetek egyenjoguságából okszerűleg foly, amelyet az 1848: XX. t. c. nemes egyszerűséggel deklarál.

Nem tartom ezalapon elhallgathatónak, hogy az ardeali alkotmányjog által biztosított szabad zsinattartási jog a magyar Unitárius Egyház alkotmányának szerves része.

Azért van elvi és történelmi jelentősége annak, hogy a magyarországi hívek az ardeali ősi egyházalkotmány recipálásával építik-e ki az egyházszervezetet, vagy egészen új törvényalkotással hozzák-e azt létre. Sapienti sat est.

Dr. Tóth György.

¹ Ezidőben ez a tétel nem áll, mert a kormányzó protestáns. Ma föltétlenül visszásan hat, hogy a protestáns egyházak a gyülekezési szabadság korszakában még mindig az „engedélyezési rendszer“ szerint kell, hogy zsinataikat megtartsák. Ugy vélem, hogy ma már a kath. egyház magyar vezetői is felesleges rendészeti intézkedésnek tekintik az engedélyezési eljárást.

² Idevonatkozólag érdekes az egyetemes convent részéről 1904. II. 9-én kért engedyélykérés, amely az előzőleg 1881. és 1891-ben nyert engedyelyre utalással egyszerűen az Ő Felsége által 1893. évi Xll. 29-án legkegyelmesebben jóváhagyott és megerősített egyházi törvények 87. §-nak rendelkezése alapján kéri a zsinattartás engedyélyezését,

A vallás- és közoktatásügyi miniszter Ő Felségének engedyelyét akként közli, hogy: ----- ott megnyitassék és megtartassék anélkül, hogy az 1790/91. évi XXVI. törvénycikk 4. szakasza értelmében fenntartott, a királyi biztos kirendelésére vonatkozó jogát Ő Felsége jelenleg érvényesíteni szükségesnek látta volna.

Az 1928. évi V. 8-ik napján megnyit zsinat engedyélyezése iránti kérelem tartalmát nem ismerem, de a kultuszminiszter válasza szöveg szerint azonos az előbbiivel.

A jöltevők emlékűnnepélyére.*

Mély csend terül az ünneplő teremre:
nagy tettet méltat ének és beszéd,
jó tetteket, melyekből évről-évre
teremtő áldás árad szerte-szét.
Legyen egy hanggal változóbb a kórus!
az ünneplésben én is részt veszek
s az emlékek fénylő szövéténekénél
elmult időkbe visz a képzelet...

Kik voltak ők s mért jöltevők — valóban?!
Dus asztaláról majd mindenki ad,
felé ha kin sikoltoz elhalóan,
nyomor szavára hogyha felriad.
Az egyik szívből ad, színből a másik,
mert éhezi a szép dicséretet,
a harmadik ad pusztá kedvtelésből,
hogy élvezze a koldus-éneket!

Ezek mind-mind a pillanatra néztek,
a holnapot nem látta két szemük,
áldást ezért egy-két ember ha mondott,
mikor a sirba-hullott életük.
Mert minden érték jóért jött az égből,
hogy pillanatra boldoggá tegyen:
magasba nyuló célokért kell élnen
a jószívű, hogy — jöltevő legyen!

Két kincse van a földön minden népnek,
nélkülük léte sivar, mostoha:
egyik a csendes, Istenváró templom,
másik a tudás-táró iskola.
Mindkettő kincset ér, mert kincset áraszt,
mely értékkel tán föl sem mérhető,
jövendő kincsét gyűjti ott a lélek
s a lélekkincs: legdrágább drágakő.

Mély csend terült az ünneplő teremre,
tettekről szólott ének és beszéd,
jó tettekről, melyekből évről-évre
teremtő áldás árad szerte-szét.
Legyen emlékükk köztünk százszor áldott
s gyümölcsöt-termő minden pillanat,
melyen a szív szent emlékükknek áldoz,
mig ők nyugosznak horpadt sir alatt.

A jöltevők a diplomokra néztek,
mig gyült a pénz a munkáskezük nyomán
s ha este fáradtan pihenni-tértek:
gondolatuk ott járt az iskolán,
hol eljövendő életek irányát
komoly tudás törvénye szabja ki,
hol vértéződnék élet-küzdelemre
egy új jövendő ifju tagjai.

Elgondolkoztak: sok szegény gyerek van,
ki lelkében nagy kincset rejteget,
tehetsége, ha napvilágra tárul,
megostromolja tán a kék eget!
Az élet szerteágazó mezőin
itt sincsen szántás — ott sincs, csak ugar,
száz munka vár és oly kevés a munkás:
ugy kell az ifju fő, az ifju kar.

Az élet legszebb céljára eszméltek:
tudásuk biztosabb jövőt jelent! —
s dolgos kezük gyümölcsét egyberakva,
— bár küzdelemmel élték a jelent —
amijük volt az iskolának adták.
Jövendőt nőtt a pénzé-vált kalász
s a kis vagyon lett sok szegény diáknak
sorsot építő, szent vigasztalás.

Ki sorsot épít másnak, önmagának
örökké-tartó emléket emelt,
mert szelleme ott él azok lelkében,
kiket jósága emberré nevelt.
Az adakozó úgy lesz jöltevővé,
ha messze nézőn — sorsokat teremt,
neve, míg ember él e földön, áldott,
jövőre biztató emléke szent!

Fülöp József.

* Az Egyetemes Lelkészkör pályázatán szorgalomdíjat nyert költemény.